

Hasnija Ilazi

Universiteti i Prishtinës, Fakulteti Filozofik, Rr. Eqrem Çabej 21, XK–10000 Priština
hasnije.ilazi@uni-pr.edu

Afirmacija ljudskog simboličkim oblicima

Cassirer o jeziku i znanosti

Sažetak

U svojoj je filozofiji kulture Cassirer odbio poimanje čovjeka kao homo faber, a djelomično je prihvatio poimanje čovjeka kao animal rationale. Čovjekova bit sastoji se od njegova stvaralačkog čina, dok stvara kulturu putem svojih simboličkih formi. Članak će predstaviti Cassirerovu teoriju simbola kao osnovu za razlikovanje čovjekove prirode od prirode ostalih živih bića te osnovu čovjekove egzistencije kao komunikacije u socijalnom okruženju. Čovjek kao simbolička životinja bit će elaboriran kroz odnos jezika i znanosti te tradicije i inovacije u dinamičnom procesu stvaranja kulture. S obzirom na to da članak predstavlja antropološki osvrt na ulogu simbola u potvrđivanju onog suštinski ljudskog, cilj je ukazati i na (ne)dovoljnost racionalnog mehanizma simbola za ispoljavanje iracionalne prirode čovjeka.

Ključne riječi

kultura, simbolički oblici, jezik, znanost, čovjek

Uvod: relevantnost simboličkog za razumijevanje čovjeka

Što je čovjek? Ova tradicionalna forma upitanosti filozofske antropologije, istovremeno i naziv prvog djela Cassirerova spisa *Ogled o čovjeku*, čini temelj njegova filozofskog polazišta za razumijevanje i tumačenje recipročnog odnosa znanosti o čovjeku i filozofije kulture. U suprotnom pravcu od njene teorijske zasnovanosti u *Filozofiji simboličkih oblika*, Cassirerova filozofska antropologija poslužit će za razumijevanje i same funkcije simboličkih oblika u njihovoj izgradnji ljudskog. Unutar takova filozofskog okvira, čovjek se iskazuje u svojim stvaralačkim moćima kreiranja kao biće koje proizvodi duhovnu kulturu – jezik, mit, religiju, umjetnost i znanost – što čini polazište i za razumijevanje odnosa čovjeka i vanjskoga svijeta, odnosno za čovjekovo razumijevanje sebe sama. Istovremeno, povezanost antropologije i filozofije kulture, odnosno utemeljenje ljudskog u onom simboličkom, upućuje na više-dimenzionalno određenje čovjeka.

U Cassirerovoj filozofiji kulture čovjek se javlja kao subjekt koji spoznaje svijet, ali ga, povrh toga, svojom samodjelatnošću pretvara u duhovni izraz te ga objektivizira. Spoznaje sebe kroz svoje stvaralačke moći te se definira kao spoznajno biće na svojoj racionalnoj osnovi (*animal rationale*). Također, izgrađuje jedan potpuno nov horizont svoga života, svemir simbola, kojeg iznova prepoznaje jedino on sam, čime se suštinski razlikuje od bilo kojeg drugog bića (*animal symbolicum*). U recipročnom odnosu čovjeka i kulture,

simbol se javlja kao spona kojom se stvara kultura, a samo-ostvaruje čovjek. Prema Cassireru, simbole stvara ljudski duh. U svojoj prvobitnoj spoznajnoj funkciji, duh posjeduje dvije moći: prvu, »odraznu«, kojom se vanjski svijet, dan kao takav »apsorbira« od strane subjekta i drugu, »uzornu«, gdje se subjekt javlja kao samodjelatnost u svom svojstvu sinteze.¹

»Svaka prava duhovna funkcija ima, kao zajedničku sa saznanjem, tu odlučujuću crtu što joj je imanentna takva snaga koja ima svojstvo prvobitnog uobličavanja, a ne samo podražavanja. Ona ne izražava samo pasivno nešto postojeće, nego u sebi uključuje samostalnu energiju duha, posredstvom koje jednostavno postojanje pojave dobiva određeno 'značenje', svojevrstan idealni sadržaj.«²

Iako Cassirerov razlaz s Kantom nosi upravo specifičnu oznaku pojma kulture (»kritika uma postaje kritika kulture«),³ Kantov utjecaj ovdje je više nego uočljiv. Ali, dok kod Kanta sintetičko jedinstvo razuma označava oblik objektivne zakonitosti koji je obuhvaćen primarno (iako ne isključivo) pojmovima znanosti, za Cassirera funkcija duha mnogo je šira te ne znači »uobličavanje svijeta«, nego »uobličavanje u svijet«.⁴ Za Cassirera sinteza ima dvostruko značenje: kao znanje o svijetu i kao oblikovanje svijeta u jeziku i umjetnosti. Upravo je funkcija sinteze koja se ostvaruje u jeziku ona koja ga uzdiže iznad puko čulnog izraza u duhovni sadržaj, odnosno u njihovo jedinstvo. Time jezik prestaje biti samo odraz onoga čulnog, sadržajnog i dobiva svoju formalnu funkciju davanja smisla. Na taj način ljudski duh provodi preobrazbu svijeta kao puke danosti predmetnog zora, u svijet duhovnog, čime jezik postaje »sredstvo oblikovanja predmeta« te »najizvorniji instrument stjecanja i izgradnje čistog 'predmetnog svijeta'«. ⁵

Čovjek kao *animal symbolicum*

Već na prvoj stranici *Ogleda o čovjeku*, Cassirer izdvaja dva osnovna pojma kojima će biti obilježen njegov čovjek tijekom cjelokupnog spisa: samospoznaju kao »najviši cilj filozofskog istraživanja«⁶ te samoostvarenje koje Cassirer utemeljuje kao sinonim za ljudsku slobodu, a čime afirmira ono ljudsko unutar samog čovjeka. U *Ogledu o čovjeku*, engleskoj skraćenoj⁷ verziji Cassirerova najznačajnijeg djela *Filozofija simboličkih oblika*, on po prvi put otvara izravnu raspravu o čovjeku koja je u prethodnom proširenom izdanju diskretno nagovještavana unutar uokvirenja filozofije kulture, gdje težište nije bilo na samom čovjeku, nego na njegovim simboličkim oblicima.

Osnovni pravac kojim se kreće Cassirer u svojoj antropološkoj teoriji postavljanje je jasne granice između čovjekova prirodnog obilježja i onog od čovjeka (samo)stvorenog. Za razliku od Schelera (pod čijim je utjecajem Cassirer gradio svoju filozofsku antropologiju), unutar čijih spisa se čovjekova instinktivna strana, njegov udio u životinjskom carstvu, javlja kao nužan preduvjet za razvoj čovjekova duha,⁸ kod Cassirera je ono prirodno više zanemareno s obzirom na to da ne doprinosi izravno ekskluzivnosti čovjekove biti. Čovjekov izlazak iz carstva organske prirode i u Cassirera čini nužnu osnovu za afirmiranje onog specifično ljudskog, ali se takav izlazak ne uvjetuje, kao kod Schelera, suprotstavljanjem organskom životu u smislu pojedinačnog suzbijanja instinkata. U Cassirerovoj teoriji čovjeka, ono ljudsko počiva na njegovu uzdizanju nad individualnim te prelasku u jedno potpuno novo stanje, stanje društvene svijesti, u čijem stvaranju čovjek aktivno sudjeluje izgradnjom društvenih oblika i ispoljavanjem svojih moći da iste mijenja. Zbog toga je za Cassirera prihvatljivo, ali istovremeno, nepotpuno shvaćanje čovjekove biti

kao *zoon politicon* i *animal rationale*, iako je čovjekov život u ljudskoj zajednici i njegova racionalna osnova, nužan preduvjet za samoostvarenje čovjeka kao takvog.

Definitivan razlaz Cassirerova čovjeka s prirodom (koja će ipak ostati njegovo polazište u spoznajnom smislu), istovremeno je i čovjekov razlaz sa svijetom stvari i svijetom osobe.⁹ Ono što će fundamentalno odrediti čovjeka u njegovu samo-kreiranom i samo-stvorenom svijetu, ono je »nadindividualno duhovno«¹⁰ kojim će se čovjek uzdići do svoje istinite zbilje, do dimenzije značenja. Nova dimenzija zbiljnosti obuhvaća unutar sebe cjelokupni čovjekov misaoni razvoj, ali i cjelokupno njegovo iskustvo kao temelj za stvaranje i operiranje simbolima. Ipak,

»... specifičan karakter i intelektualne i moralne vrijednosti ljudske kulture ne potječu iz građe od koje se ona sastoji, nego iz njezina oblika, iz njezine arhitektonske strukture.«¹¹

Unutar Cassirerova glavnog stajališta, naime da ljudska kultura nije skup nepovezanih činjenica, nego organska cjelina čiji dijelovi, simbolički oblici, imaju svoj specifičan karakter i strukturu, čovjek se ne javlja kao samopostojeća supstancija, nego kao funkcionalno jedinstvo.

Značenje funkcionalnog jedinstva Cassirer prethodno obrazlaže u *Filozofiji simboličkih oblika*, polazeći od filozofske kritike spoznaje, primarno Kanta. Prema Cassireru, sve duhovne funkcije imaju svojstvo »prvobitnog uobličavanja a ne samo podražavanja«, iako ga jedino spoznaja ostvaruje putem logičkog pojma i zakona. Svaka duhovna funkcija uključuje u sebe energiju duha kojom prostom postojanju pojava dodaje značenje, odnosno idealan sadržaj. Svaka od njih stvara, po svom samostalnom principu, svoje vlastite simboličke tvorevine koje se ne utapaju jedna u drugu, nego označavaju specifičan način duhovnog stvaranja te na sebi svojstven način konstituiraju stvarnost. Tako jezik, spoznaja, mit, umjetnost i religija postaju polazišta za postizanje zajedničkog cilja:

»... preobražavanje pasivnog svijeta pukih utisaka, u svijet čistog duhovnog izraza.«¹²

1

Ernst Cassirer, *Prilozi filozofiji jezika*, preveo Dario Škarica, Matica Hrvatska, Zagreb 2000., str. 48.

2

Ernst Cassirer [Ernst Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika*, prevela Olga Kostrešević, Dnevnik, Novi Sad 1985., str. 27.

3

Ibid., str. 29.

4

Ibid.

5

E. Cassirer, *Prilozi filozofiji jezika*, str. 52.

6

Ernst Cassirer, *Ogled o čovjeku. Uvod u filozofiju ljudske kulture*, preveli Omer Lakomica, Zvonimir Sušić, Naprijed, Zagreb 1978., str. 13.

7

Ernst Cassirer, »Preface«, u: Ernst Cassirer, *An Essay on Man. An Introduction to a Phi-*

losophy of Human Culture, Yale University Press, Yale 1992.

8

Max Scheler, *Položaj čovjeka u kosmosu; Čovjek i povijest*, preveo Vladimir Filipović, Veselin Masleša, Sarajevo 1987., str. 66.

9

Hotimir Burger, *Čovjek, simbol i prafenomeni: temeljni horizont Cassirerove filozofije*, Naklada Breza, Zagreb 2003., str. 55.

10

Ibid.

11

E. Cassirer, *Ogled o čovjeku*, str. 55.

12

E. Cassirer [E. Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika*, str. 29.

Pet osnovnih oblika kulture – mit, religiju, jezik, umjetnost i znanost (šesta, povijest, uvedena je u *Ogledu o čovjeku*) – Cassirer razmatra unutar glavnih parametara simboličkih formi, postavljajući ih kao osnovu za razumijevanje čovjeka u njegovoj stvaralačkoj djelatnosti, a istovremeno ga definirajući kao *animal symbolicum*.¹³

Čovjek kao simboličko biće postaje takvim jer živi unutar univerzuma simbola što ga bitno odvađa od životinjskog svijeta i to ne samo po širini njegova opsega nego i po novoj kvaliteti njegova funkcionalnog kruga. To je nova »dimenzija realnosti«¹⁴ koja »nadalazi receptorni i efektorni sustav složenim misaonim procesom«. ¹⁵ Time čovjek ne živi više samo u fizičkom svijetu nego i u svijetu simbola, gdje opći ne više sa stvarima, nego sa samim sobom. Cjelokupna ljudska kultura, ostvarena kroz njene navedene oblike, moguća je jer se ljudski život u svom tipičnom obilježju zasniva na dvjema osnovnim karakteristikama: simboličkoj misli i simboličkom ponašanju.

Iako se, prema Cassireru, i u ponašanju životinja mogu izdvojiti sustavi znakova i simbola, suštinska razlika između takvih pojava i razumijevanja ljudskog simboličkog govora leži u razgraničenju znakova/signala od simbola. S jedne strane, signal je »dio fizičkog bitka«, »operator« koji posjeduje »fizički i supstancijalan bitak«. ¹⁶ S druge strane, simbol je dio »ljudskog svijeta značenja«, »designator« koji ima samo »funkcionalnu vrijednost«. ¹⁷ Životinja »operira« jedino znakovima te posjeduje isključivo praktičku imaginaciju i inteligenciju. Za razliku od životinje, čovjekova je misao kao imaginacija i inteligencija simbolička. Čovjekova reakcija na podražaje iz vanjskog svijeta nije samo slaba kopija nekog izvornog osjetilnog dojma. Štoviše, ističe Cassirer, »specifičan karakter intelektualne i moralne vrijednosti ljudske kulture ne potječu iz građe od koje se ona sastoji, nego iz njezina oblika«. ¹⁸

Simbolička misao je, nadalje, osnova relacijske misli koja neminovno podrazumijeva razumski čin kao preduvjet za njen nastanak i razvitak, ali u kojoj se puka svijest o relacijama kao takva ne može smatrati specifičnošću isključivo čovjekove svijesti. Poseban tip relacijske misli kod čovjeka jest njegova sposobnost da izolira relacije i da ih razmatra u njihovom apstraktnom značenju, čime se čovjek oslobađa ovisnosti od konkretnih osjetilnih podataka. To istovremeno čini prvu osnovu prevladavanja čovjeka kao *animal rationale* s čovjekom kao *animal symbolicum*. Jer

»... sva prividna 'reprodukcija' uvijek ima za pretpostavku neku prvobitnu i autonomnu djelatnost svijesti. Mogućnost reprodukcije samog sadržaja vezana je za proizvodnju nekog znaka za njega, u kojoj svijest postupa slobodno i samostalno.«¹⁹

U tom smjeru, jezik je neizostavan za samoostvarenje čovjeka kao *animal symbolicum*. U *Ogledu o čovjeku*, Cassirer izdvaja jezik i kao nužnu značajku za prevladavanje čovjeka u njegovom puko pojmovnom značenju: ljudsko simboličko biće ne ostaje isključivo na razini pojmovno-logičkog. Čovjek se bitno razlikuje od životinje prevladavanjem emocionalnog govora propozicijskim; životinja posjeduje samo emocionalni govor zasnovan na razumijevanju znakova, dok se čovjek oslobađa prirodne prisile u svom svijetu simbola. Čovjekova upotreba propozicijskog jezika, međutim, nije reducirana na puko logičko ovladavanje pojmovima. Čovjek je bio čovjekom i u svojim primitivnim formama komuniciranja, gdje je jezik vezivan uz mit, kasnije religiju i umjetnost. Jer za Cassirera, osnova je jezika upravo njegova funkcionalna osobitost, njegova sposobnost izražavanja čovjekovih misli i osjećaja, a da istovremeno te izražaje prepoznaju i druga ljudska bića. Ovo upućuje na ostala glavna značenja koja se jeziku pripisuju unutar Cassireove antropološke teorije. S jedne strane, u njemu se ogledaju dvije osnovne karakteristike sim-

bola, njihova univerzalnost (jer »sve ima svoje ime«)²⁰ i njihova fleksibilnost (»ista se misao može izraziti na različitim jezicima«).²¹ S druge strane, za Cassirera jezik, kao jedan od osnovnih oblika ljudske kulture strukturirane unutar njenih međusobno povezanih konstitutivnih elemenata, ispunjava »ne samo univerzalnu logičku zadaću nego i društvenu«.²²

Društvena afirmacija ljudskog u jeziku

U osmom dijelu *Ogleda o čovjeku*, naslovljenom »Jezik«, Cassirer iznosi svoje antropološko-sociološko stajalište o jeziku. Njegova je osnovna postavka da jezik stoji u tijesnoj vezi s čovjekovim iskustvenim životom, ali osnova jezika nije u fizičkoj, nego u društvenoj naravi tog istog iskustva. Cassirer u ovom dijelu daje kratak prikaz razvoja jezika, iznoseći teorije koje su značajno prethodile njegovoj, ali koje su direktno utjecale na razvoj njegova antropološkog odnosa prema jeziku. Tako se razvojni put jezika na početku vezuje uz napredak civilizacija i društava, iako prvobitno uz čovjekov razvoj, u smislu njegova općenja s vanjskim svijetom. Prvi oblici komuniciranja čovjeka na njegovom ranijem stadiju razvoja bili su upućeni prirodi koja, za njega kao svijet, nije bila mrtva i nijema stvar, nego nešto što »može čuti i razumjeti«.²³ Kada je čovjek s vremenom ipak shvatio da priroda neće odgovoriti, iz jednostavnog razloga što je njegov jezik neprilagođen komuniciranju s istom, čovjek se okrenuo sebi i usredotočio na pitanje odnosa između jezika i stvarnosti. Nadalje, ovaj je odnos preinačio u odnos jezika i spoznaje, čime je čovjek, pošavši obrnutim smjerom, spoznajući svoje spoznajne i stvaralačke moći, nastojao uspostaviti svoj novi odnos sa stvarnošću. U tom smislu, funkcija riječi prestaje biti magična, njena snaga više se ne odnosi na njenu fizičku prirodu, nego postaje bitno semantička te se podiže na logičku razinu. Riječ, sada u smislu logosa, postaje osnovnim načelom, ne samo općenja nego i same ljudske spoznaje. Pitanje jezika postaje pitanje »značenja značenja«,²⁴ odnosno pitanje odnosa riječi i bitka, gdje se značenje riječi vezuje uz istovjetnost stvari koju izražava, a time se njihov odnos usmjerava na vezu istinitosti i stvarnosti.

Ono što ostaje sporno, pitanje je temelja sličnosti zvukova i predmeta koji bi trebao poslužiti kao osnova za zasnivanje njihova međusobnog odnosa. Dakle, ključnim pitanjem postaje što je to što omogućuje ujedinjenje naziva s predmetima, posebno ako se ima u vidu da je jezik po svojoj biti podložan promjenama. Moguće rješenje koje bi se sastojalo u traženju izvornih oblika izraza, čime bi etimologija dobila središnje mjesto unutar lingvistike

13
E. Cassirer, *Ogled o čovjeku*, str. 43.

14
Ibid., str. 42.

15
Ibid.

16
Ibid., str. 50.

17
Ibid.

18
Ibid., str. 55.

19
E. Cassirer [E. Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika*, str. 37.

20
E. Cassirer, *Ogled o čovjeku*, str. 55.

21
Ibid.

22
Ibid., str. 167.

23
Ibid., str. 147.

24
Ibid., str. 148.

i filozofije jezika, Cassirer razmatra s rezervom. On u potpunosti odbacuje mogućnost objašnjenja jezika unutar svijeta fizičkih stvari, dok istovremeno prenosi težište njegove svrhovitosti na čovjekovu društvenu zbilju. Osnovni ljudski izrazi nemaju veze s prirodom vanjskih predmeta, smatra Cassirer, te se ljudski govor ne može povezati s prostim biološkim činjenicama, nego se mora zasnovati na općem načelu. Time pitanje porijekla i svrhovitosti ljudskog jezika nadilazi njegovu činjeničku osnovu i prenosi se na samu njegovu strukturu. Ovo istovremeno postaje središnji dio Cassirerove antropološke rasprave o jeziku jer se, smatra Cassirer, jedino analizom same strukture jezika može otkriti radikalna razlika između emocionalnog i propozicijskog jezika, što je nužan preduvjet za razumijevanje čovjekove simboličke zbilje.

U svrhu isticanja suštinske razlike između životinjskog i ljudskog govora, Cassirer se poziva na Demokrita, prema kojem ljudski govor nastaje od određenih glasova koji su samo emocionalnog značaja (uzvici bijesa, boli, radosti), čime se potvrđuje da ljudski govor ima svoju instinktivnu osnovu, ali nema njen ekskluzivitet; naime biološka osnova govora je istovremeno usađena i u ostale žive organizme. Ovaj tip jezika, koji »izražava razna čuvstvena stanja, ali ne označava i ne opisuje predmete«,²⁵ ostaje uvijek potpuno subjektivnim (mada je ovdje ispravnije reći individualnim jer subjekt podrazumijeva oblike svijesti, a ne čuvstva). Takav emocijski jezik, jezik gesta, jedina je razina jezika koju životinje mogu dostići. Usuprot tome, čovjek se ni na jednom kulturnom stupnju, čak ni na najnižim stupnjevima kulture, nije služio isključivo emocijskim tipom jezika.

Razlika između usklika i imena bit će točno ustanovljena tek raspravom o porijeklu jezika koju će ponuditi spoznajna teorija, povlačeći jasnu granicu između genetskih i sustavnih osnova. Jer povijesni pregled razvoja jezika jest značajan, ali je nedovoljna osnova za njegovo razumijevanje. Cassirer ovdje podvlači Platonovu definiciju, prema kojoj je »filozofska spoznaja – spoznaja ‘bitka’ a ne samo spoznaja ‘postajanja’«. ²⁶ To, međutim, ne znači da jezik posjeduje izvanvremenski bitak; štoviše, suštinska karakteristika jezika leži u njegovoj promjeni usprkos jednoj stabilnoj strukturi koja se odupire svom vremenskom karakteru. Tako se može prihvatiti da se analiziranje simboličkih oblika zasniva na činjenicama, ali da je tip njihove spoznaje bitno drugačiji s obzirom na to da se strukturni problemi koji se ovdje nameću ne mogu riješiti isključivo putem povijesnih istraživanja. Kao potporu, Cassirer u ovaj dio uvodi Humboldtovu jezičnu filozofiju, prema kojoj je jezik proces, »stalan napor ljudskog duha da izrazi misli služeći se artikuliranim glasovima«, a »prava razlika između jezikâ nije razlika znakova ili glasova, nego ‘pogled na svijet’«. ²⁷

Humboldt je među prvima ukazao na ulogu jezika u nadilaženju rascjepa između subjektivnog i objektivnog, s jedne strane, odnosno čovjeka i prirode, s druge strane. Polazeći od njegovih najranijih tvorevina, jezik se prvo javlja kao govorni glas (»glas uzbuđenja i afekta«), ²⁸ a zatim kao glas jednostavnog podražavanja. Međutim, smatra Cassirer, glavni zadatak jezika nije nikada bio da stvarnost, koja je čovjeku dana u pojedinačnim osjetima i opažanjima, ponovo izrazi u mediju govornog glasa. Opažajna stvarnost mnogostruko je šira od mogućnosti jezičkih simbola te je za jezik jednostavno nemoguće opstati kao takav u svom nastojanju da je izrazi. Jezički izrazi nisu puki otisci danog svijeta osjeta i opažanja, nego su izraz nezavisnog karaktera davanja smisla.

Oslanjajući se na Humboldta, tj. na njegovu osnovnu stavku da se »temeljno određenje, u pogledu jezika, ispunja u *rečenicima*«, čime se ističe primat općeg

u odnosu na individualno, dok se jedinstvo rečenice misli kao »proces u kojemu sâmo duhovno značenje tek nastaje i proistječe«,²⁹ Cassirer zaključuje na ulogu jezika u prevladavanju privida prvobitne razdvojenosti inteligibilnoga i čulnoga.³⁰ Ovim se nadilazi i senzualističko pitanje o tome prethodi li duhovnom ili mu slijedi jer se simbolima otkrivaju i manifestiraju osnovne funkcije duha u samom materijalu čulnog. Tako čovjek kao *animal symbolicum* postaje osnova za prevladavanje »metafizičkog dualizma« te postulat svake spoznaje jer bitak simboličkih oblika ne proizlazi iz njihove moći reprezentiranja neovisne danosti van samog čovjeka, nego se gradi proizvođenjem značenja. Ovim se ističu dva elementa od značaja za Cassirerovu antropološku teoriju jezika: prvo, nadilaženje jaza između konkretnog i općeg; i drugo, isticanje stvaralačkog, a ne samo oponašajućeg u funkcionalnosti samog jezika.

Na ovom mjestu, također je neophodno istaknuti značaj jezika za oblikovanje drugih oblika svijeta (osim onog izvanjsko-predmetnog), kao što je u prvom redu osjećajni i voljni te socijalni svijet. Naime, moć objektiviziranja koju posjeduje jezik ne iscrpljuje se u čisto teorijskom stvaranju slike svijeta, nego se kao takva očituje i u praktičko-etičkom pogledu, pri čemu se provodi oblikovanje voljnog svijeta. Jezik je »jedna od bitnih funkcija putem koje se osjećajni i voljni život oblikuje i putem koje se tek uzdiže u svoju specifično ljudsku formu«. ³¹ Humboldtovo načelo relevantnosti jezika za proizvođenje i oblikovanje misli postaje kod Cassirera načelo praktične samosvijesti. Izlazak čovjekova Ja u objektiviziranje vlastitim izvanjstvenjem omogućava ovladavanje afekata kojima se sada suprotstavljaju duhovne protusile. Drugim riječima, u momentu kad je afekat prisiljen sebe izreći, on se podređuje sudu jezika, čime čovjek ne stječe samo moć nad stvarima nego i nad samim sobom.

Nadalje, jezikom je omogućena i svijest zajedništva. Uzdizanje individualnog na razinu jedinstva i općeg postiže se uvođenjem elementa razumijevanja. Jezik stvara najjaču vezu unutar zajednice, među onima »koji ga zajedno stvaraju i koji ga sebi jedan s drugim i jedan za drugog izrađuju«. ³²

Pitanja koju su tipična za ljudsku spoznaju, 'što jest' i 'zašto' te njihov specifičan odnos, tvori novu relaciju zajedništva jer omogućuje duhovni kontakt u koji, putem jezika, stupaju članovi određene zajednice. Na taj način, s jedne strane, jezik dobiva objektivni karakter, a s druge strane, obrnuto, svako djelovanje dobiva karakter socijalnih odnosa. I u *Ogledu o čovjeku*, Cassirer će istaknuti ove dvije karakteristike jezika, navodeći De Saussurea i njegovu potporu društvenoj funkciji jezika. De Saussure pravi početnu razliku između jezika u svojoj univerzalnosti i procesa govora koji je uvijek individualan jer je vremenski. Univerzalnost jezika sastoji se od pravila koja ga konstituiraju i bez kojih ne bi mogao biti sredstvo komunikacije za članove društvene zajednice. Cassirer se poziva i na modernog lingvistu Meilleta, za kojeg je potpuno neprihvatljivo da se struktura kao takva, bez njezine funkcije, uzima za osnovu

25

E. Cassirer, *Ogled o čovjeku*, str. 153.

26

Ibid., str. 156.

27

Ibid., str. 158.

28

E. Kasirer [E. Kasirer], *Filozofija simboličkih oblika*, str. 39.

29

E. Cassirer, *Prilozi filozofiji jezika*, str. 35.

30

E. Kasirer [E. Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika*, str. 55.

31

E. Cassirer, *Prilozi filozofiji jezika*, str. 60.

32

Ibid., str. 67.

vrednovanja savršenosti jednog jezika. Svaki je jezik savršen utoliko, ukoliko uspije »na jasan i prikladan način izraziti ljudske osjećaje i misli«. ³³ Drugim riječima, utoliko ukoliko je funkcionalan za članove njegove zajednice.

* * *

Dosadašnji je prikaz Cassirerove teorije jezika u njegovoj antropološkoj određenosti evidentirao tvrdnje koje vode zaključku da jezik, kao jedan od simboličkih oblika, značajno doprinosi afirmaciji ljudskog onda, kada se čovjek u svojoj biti određuje kao *animal symbolicum*. Bile su, međutim, zapostavljene primjedbe koje se mogu pripisati osnovnim prethodno navedenim obilježjima jezika. U prvom redu, one se odnose na način interpretiranja individualnosti te nadalje na određenje same misije jezika, njegove funkcionalnosti. Rasprava o tome je li definicija čovjeka kao simboličkog bića adekvatna u svojoj sve (ne)obuhvatnosti ljudskog, ostat će otvorena za neku drugu priliku.

Prva primjedba, koja se odnosi na individualnost, ali u sebe uključuje i komponentu funkcije jezika, upućena je na razmatranje pojma individualnosti s ovdje reduciranog stajališta, zasnovanog na njegovom biološkom karakteru. Individualnost, svedena na biološku razinu, za razliku od univerzalnosti koja se u biti shvaća kao društvena odredba, poima se samo kao predispozicija za razvijanje onog ljudskog koje se definira primarno kao njegova društvenost i racionalnost. Ukoliko se, naprotiv, individualnost pokuša preobratiti od puko biološke pretpostavke za razvijanje općosti (u konkretnom slučaju), od stvaranja glasova kao početne pozicije za propozicijsku izgradnju jezika), u čovjekovu društvenu poziciju općenja, te se općenju s drugim članovima zajednice proširi (prateći samog Cassirera) i na općenje sa samim sobom, utoliko upotreba propozicijskog jezika u njegovom logičko-pojmovnom obliku postaje nedovoljnom. Naime, u nastojanju da se stvaralačko-značenjski karakter jezika, njegov kako racionalan tako i simbolički karakter, primjeni i na izražavanje iracionalne osnove čovjekovog bića (emocije, strasti, čuvstvo), javlja se značajna poteškoća koja se ispoljava u (ne)sposobnosti podvođenja iracionalnog pod načela onog bitno drugačijeg. Drugim riječima, ono nemisleće ovdje se treba podvesti pod načela mislećeg.

Razumsko/simbolička osnova sada se pokazuje nedovoljnom za ovakvu vrstu općenja iz jednostavnog razloga jer je neprilagodljiva funkciji koja joj se kao takva nameće; individualnost izražena u emocijama ne može biti adekvatno (samo)artikulirana, a ne može biti niti prenijeta drugome putem propozicijskog jezika jer on kao takav predstavlja jedan, u suštini, neadekvatan racionalan mehanizam za izražavanje iracionalne biti čovjeka. Mi, naime, jezikom nikad ne možemo na adekvatan način izraziti emocije ili strasti jer su osjeti ili osjećaji izraženi riječima jedino ideje osjeta i osjećaja koje u sebi nose bitno spoznajnu karakteristiku, potpuno različitu izvornom osjetu ili emociji. Teško je zamisliti da će bilo koja jezična struktura biti prilagodljiva kao zajednička osnova po kojoj će se emocije ne imenovati, nego ispoljiti. Ovim se potvrđuje i Cassirerov stav da je simbolička priroda čovjeka njegova specifičnost, ali i njegova slabost u isto vrijeme. Čovjek je proizveo simboličke forme onda kada se pomirio s tim da ne može direktno općiti s onim što je po svojoj prirodi nemisleće, pa je trebao stvoriti mehanizme dodjele značenja koje, iako ne potpuno proizvoljno, ostaje zatvoreno u svom svemiru konsenzusa komunikacije.

Pitanje koji se sada nameće, kao i u slučaju koji je prethodio a u kojem se tražila zajednička osnova za predmete i nazive, jest što je ono što može po-

služiti kao objektivni temelj za spajanje dviju nespojivih priroda: u prvom slučaju, one nepromišljajuće, ali poimanju prilagođene prirode, u odnosu na onu misleću kada se radi o relaciji stvar–naziv, odnosno, u drugom slučaju, iracionalne u odnosu na racionalnu prirodu, kada je u pitanju relacija emocija–razum. Time se potvrđuje i istovremeno proširuje Cassirerovo stanovište da smo, sada ne samo u općenju s drugima nego i u općenju sa samim sobom posredovani univerzalnom simbolikom kulture kojoj pripadamo te čiju spoznajnu oznaku razvijamo svojom stvaralačkom moći unutar bitno čovjekova svijeta opstojanja. Time, međutim, ne dobivamo odgovor na pitanje o adekvatnosti mehanizama nadilaženja prirodnih razgraničenja unutar čovjekove osobnosti kao bitno ljudskog bića.

Prilično prije Cassirera, Kant je ponudio rešenje kako za individualno-subjektivni odnos sa stvarnošću, tako i za čovjekovo općenje s predmetima izvan njegovog razumsko-pojmovnog temelja spoznaje. U svojoj *Kritici moći sude-nja*, Kant (ponovo) podvlači jasnu razliku između pojmova razuma i ideja.

»Ideje u najopćem značenju jesu predstave koje se, shodno nekom principu (subjektivnom ili objektivnom), utoliko odnose na jedan predmet, ukoliko one ipak nikada ne mogu postati spoznajom tog predmeta.«³⁴

I nadalje:

»Jedna *estetska ideja* ne može postati neka spoznaja jer ona je jedan *opažaj* (uobrazilje) za koji se nikada ne može naći adekvatan pojam. Jedna *ideja uma* nikada ne može postati spoznaja jer sadrži jedan *pojam* (o onome što je nadčulno), kome nikada ne može biti dan neki spoznavajući zor.«³⁵

Kant ističe da takve ideje nisu potpuno neosnovane, nego da su proizvedene prema principima moći spoznaje kojima pripadaju:

»... estetske ideje prema subjektivnim principima, a ideje uma prema objektivnim principima.«³⁶

Ukoliko se kod Cassirera propozicijski jezik primarno javlja kao logično-spoznajni mehanizam ljudskog simbolizma, utoliko je jasno da mu kao takvom nedostaje izvan-pojmovna spoznajna komponenta (»estetska ideja« ili »ideja uma«), čime on postaje nedovoljnim za cjelovito ispoljavanje čovjekove biti. Čovjekova iracionalna, ali još uvijek društvena bit (jer su i strasti i emocije uvijek upućene na nekog ili nešto, što u sebe uključuje bitno spoznajni element), još uvijek se može adekvatno izraziti, a da se ne svede isključivo na emocionalni oblik jezika. Ona se može ispoljiti i prenijeti drugim simboličkim formama koje nemaju uporište isključivo u logičko-racionalnom i jezično artikulacijskom temelju. U konkretnom slučaju umjetnost, u prvom redu muzika i slikarstvo, mogu poslužiti ne samo kao katalizatori nego i kao nosioci naših osjećaja. Slušajući klasični instrumental, ili promatrajući jedno slikarsko djelo, možemo doživjeti emocionalan osjećaj koji je lišen čisto logičko-spoznajne osnove, a koji je istovremeno odraz bilo misaone, bilo emocionalne pobude umjetnika.

Naravno, nije sporno da u takvim slučajevima mi uživamo ne samo u različitim tonovima (koji su već izdignuti iznad prostih prirodnih zvukova) nego

33
Ibid., str. 169.

34
Immanuel Kant, *Kritika moći sude-nja*, preveo Nikola Popović, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1991., str. 230.

35
Ibid.

36
Ibid.

i u kompozicijama, što upućuje na uzdizanje onog umjetničkog na apstraktni stupanj univerzalnosti, iako će emocionalni odgovor na umjetničku tvorbu, usprkos »prepoznavanju« općih principa komuniciranja, na kraju ostati na razini individualnog.

Od samog je početka uočljivo da je za Cassirera, kad je u pitanju jezik, jako važan odnos između individualnog i univerzalnog u njegovoj relevantnosti za čovjekovo ispoljavanje osjećaja i misli. On se i u *Prilozima filozofiji jezika* poziva na Humboldta, za kojeg je jezik »posvuda posrednik, najprije između beskonačne i konačne prirode, zatim između jedne i druge individue: ujedno i istim činom jezik sjedinjenje čini mogućim te iz njega i nastaje«. ³⁷ Štoviše, jezik proistječe iz subjektivnosti zasnovanoj na osnovi individualnosti govornika, iako, podvlači Cassirer, »ipak biva u njemu, s druge strane, subjektivnost svega čovječanstva u sebi nešto objektivno«. ³⁸ Ovdje je, dakle, bit individualnosti nastojanje da se ona stopi u ono objektivno koje »zapravo treba steći« ³⁹ da bi se postigla »izvorna suglasnost između svijeta i čovjeka, na kojoj počiva mogućnost svake spoznaje istine«. ⁴⁰

Tako individualnost pluta od njena značenja u smislu biološke osnove, do njene uloge kao polazne točke za shvaćanje jezika i u smislu proizvođenja, a ne samo oznake predmeta, te posrednika razumijevanja. Time se neizostavno ističe spoznajna osnova individualnosti. Ali ni jedna od ovih oznaka individualnosti nije dovoljna da bi se ostalo na njenoj razini. Naprotiv, prema Cassireru, mi postajemo svjesni svoje individualnosti tek uzdizanjem na razinu društvene svijesti. Naša samospoznaja nužno je uvjetovana našom (društvenom) biti unutar ljudskog univerzuma simbola.

Na taj se način propozicijskim jezikom, shvaćenim u Cassirerovu smislu, čovjek afirmira isključivo u svojoj društveno racionalnoj formi zasnovanoj na univerzalnim pravilima, čime se potvrđuje bit čovjeka kao simboličkog bića. Svjestan, međutim, dostatnosti logičko-pojmovnog jezika za znanstveno-spoznajnu bit čovjeka, ali i njegovog nedostatka za potpunu afirmaciju čovjeka kao simboličkog bića u svom samooslobođenju od prirodne prisile stupanjem u odnos s njom, Cassirer se okreće »preostalim« simboličkim formama kulture – mitu, religiji i umjetnosti. To čovjekovo upotpunjenje sebe onim nadpojmovnim Cassirer najadekvatnije opisuje na zadnjim stranicama svoga djela *Language and Myth* gdje piše:

»Riječ i mitska slika, koje su se jednom suočile s ljudskim umom kao realne moći, sada su odbacile svu stvarnost i djelotvornost; postale su lagani, svijetli eteri u kojima se duh može neometano kretati. Ova oslobođenje postiglo se ne zato što um odbacuje senzualne oblike riječi i slike, nego zato što ih koristi kao svoje vlastite organe, i na taj način ih prepoznaje kao ono što one stvarno jesu: oblici njihovog vlastitog samo-otkrivenja.« ⁴¹

Nijedan, međutim, od simboličkih oblika, pa ni oni nadpojmovni, prema Cassireru nisu »puko ogledalo koje jednostavno odražava slike nečega danog u izvanjskom ili unutrašnjem bivstvu, onakve kakve se one u njemu proizvode«, ⁴² nego su sâmi »uvjeti viđenja«. Ostaje otvoreno pitanje, što je s onim »nečim danim«, utoliko ukoliko nas i ono određuje u ukupnosti našeg ljudskog?

Afirmacija ljudskog u simboličkoj formi znanosti

Značaj znanosti za ostvarenje čovjekove biti Cassirer ističe u spisu *Problem of Knowledge*, gdje u uvodu spisa iz 1950. godine piše da je problem prirode i porijekla ljudskog znanja jedan od onih temeljnih problema čovječanstva ko-

jem ne možemo dodijeliti određeni povijesni početak, ali za koji se zna da se javlja još u oblicima ljudske kulture koje su mu prethodile – mitu i religiji. Tu se čovjek divio svojoj sličnosti s bogom, ali se istovremeno suočio s ograničenošću svoje prirode.⁴³ Pitanje znanosti u njenom antropološkom kontekstu Cassirer posebno ističe na početku jedanaestog poglavlja *Ogleda o čovjeku*, naslova »Znanost«, gdje kaže:

»U ovom poglavlju ne namjeravam dati opći pregled *filozofije* znanosti ili fenomenologije spoznaje (...). Ovdje sam samo pokušao ukratko označiti koja je opća funkcija znanosti i odrediti njezino mjesto u sustavu simboličkih oblika.«⁴⁴

Ovo će istovremeno biti i metodološka osnova za razmatranje Cassirerova stajališta o znanosti u njenom razvojno-filozofskom pravcu.

Da bi se afirmacija ljudskog u Cassirerovoj teoriji razumjela u odnosu na posljednju u nizu njegovih osnovnih kulturnih formi, znanosti, ona se, kako to radi i sam Cassirer, mora prije svega dovesti u odnos s jezikom. Ovaj dio Cassirerova antropološkog učenja, nanovo obilježen Kantovom spoznajnom teorijom, u potpunosti očituje čovjekovu simboličku bit u njegovoj logičko pojmovnoj strukturi. Još u predgovoru prvog dijela *Filozofije simboličkih formi*, Cassirer ističe ulogu subjektivnosti kako u izgradnji spoznaje, tako i u podvođenju cjeline svijeta pod njezinu duhovnu moć:

»Subjektivnost se ne sastoji isključivo od spoznaje prirode i stvarnosti, nego je posvuda na djelu gdje se fenomenalni svijet kao cjelina smješta pod specifičnu duhovnu perspektivu koja određuje njegovu konfiguraciju.«⁴⁵

Polazeći od Kantove osnovne teze da je spoznaja vanjskih predmeta uvjetovana spoznajnim sposobnostima subjekta te njegovim funkcijama, Cassirer u svom pristupu prirodnim znanostima u potpunosti prihvaća kantovsku osnovu, dok istovremeno ostavlja otvoreno pitanje subjektivnosti. Samo-spoznaja u cassirerovskom uokvirenju ide dalje od Kantova prioretiziranja spoznajne mogućnosti same spoznaje te prelazi u područje spoznaje stvaralačke komponente čovjeka.

Osnova Cassirerova razlaza s Kantom po pitanju znanosti tiče se posredničke uloge u premošćivanju vakuuma između, kantovim rječnikom rečeno, primalačke moći čulnosti i intelektualne sposobnosti razuma, odnosno pitanja odnosa razuma i predmeta iskustva. Cassirer nadilazi originalnu doktrinu Marburške škole koja Kantovo učenje o transcendentnim shematama, kao posredničkoj moći uobrazilje, zamjenjuje posredničkom ulogom formalne logike u odnosu apriornosti razuma i aposteriornosti čulnog iskustva. Cassirer

37

E. Cassirer, *Prilozi filozofiji jezika*, str. 32.

38

Ibid., str. 35.

39

Ibid.

40

Ibid.

41

Ernst Cassirer, *Language and Myth*, Dover Publication INC, New York 1953., str. 99.

42

E. Kasirer [E. Cassirer], *Filozofija simboličkih oblika*, str. 40.

43

Ernst Cassirer, *The Problem of Knowledge: Philosophy, Science and History since Hegel*, Yale University Press, Yale 1950., str. 1.

44

E. Cassirer, *Ogled o čovjeku*, str. 265.

45

Ernst Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms: Language*, Yale University Press, Yale 1965., str. 69.

promovira neku vrstu matematičke logizacije iskustva, ali ide dalje od čistog racionalizma, zastupljenog kako u predstavnika Marburške škole, tako i u predstavnika logičkog empiricizma.⁴⁶ U *Filozofiji simboličkih oblika* Cassirer prati evolutivan razvoj znanosti, kao jednog od simboličkih oblika, čije je utjelovljenje primarno u mitskom mišljenju, jeziku i opažajnoj svijesti. Svoju najvišu simboličku izražajnost znanstveno znanje postiže u modernoj matematičkoj logici koja je najpotpuniji oblik samosvijesti te u tom smislu najvažniji simbolički oblik. Kasnija Cassirerova antropološka orijentacija preinačit će Cassirerovo nadahnuće sâmom znanošću u primaran interes povezivanje znanstvenog s više »humanom« orijentacijom u filozofiji te pronalazak metode kako to postići.⁴⁷ U *Ogledu o čovjeku*, govoreći o znanosti, Cassirer ima na umu prirodne znanosti i to u prvom redu matematiku, fiziku, kemiju i biologiju. Prema njemu, prvi pojam znanosti u filozofiji potječe od pitagorejaca i atomista, razvija se preko Platona i Aristotela, da bi poslije mračnog perioda srednjeg vijeka, s renesansom taj pojam bio ponovo otkriven i određen. U modernom svijetu, prema Cassireru, znanstvena misao je kulminacija čovjekove misli, »posljednje poglavlje u povijesti čovječanstva i najvažniji predmet filozofije o čovjeku«.⁴⁸ Kao i u ostalih simboličkih formi, i u biti znanosti počiva njezina funkcionalnost. Osnovna funkcija znanosti sastoji se u njenoj mogućnosti pružanja izvjesnosti o postojanom svijetu koji se ovdje shvaća u dvostrukom značenju: kao vanjski svijet fizičkih činjenica i kao unutarnji svijet čovjekovih opažaja i misli. I za jedan i za drugi svijet znanost je Arhimedovo stabilno uporište, ono što fiksira stvarnost, čime joj omogućava postojanost i stabilnost.

Naše iskustvo, naglašavao je Kant, počinje aficiranjem⁴⁹ našeg spoznajnog mehanizma, njegove čulnosti, od strane vanjskih predmeta, čime su prvi iskustveni spoznajni materijali u potpunosti nesređeni. Da bi naši osjetilni opažaji fenomena postali znanstvena spoznaja, mora postojati formalno jedinstvo naše svijesti u sintezi mnoštva u našim predodžbama. Takva jedna veza između spoznaje i znanosti nije upitna za Cassirera, iako on smatra da filozofija ljudske kulture mora ići i izvan same znanosti, u udaljenije izvore simboličkog mišljenja čovjeka, imajući u vidu da je čovjek u objektivnom svijetu živio prije negoli u znanstvenom svijetu. Naime, čovjekovo je iskustvo i prije njegovog simboličkog uobličjenja u znanstvenoj formi bilo organizirano i povezano u određenu strukturu, iako pojmovi koji su omogućavali sintetičko jedinstvo (mitski, jezični) nisu bili istog tipa, niti su bili na istom nivou kao znanstveni pojmovi. To, prema Cassireru, ne znači da su ranije forme simbolizma bile primitivne u njihovu klasificiranju fenomena. Međutim, za razliku od ranijih tipova pojmova u kojima su klasifikacije fenomena znatno složenije, kod znanstvene spoznaje javlja se tendencija pojednostavljenja procesa, gdje je jednostavnost, kao jamac istinitog (*simplex sigillum veri*) krajnji cilj, a ne početno polazište, kojim će se istovremeno ponuditi obuhvatniji pregled činjenica. Ovaj proces ne zahtjeva širenje običnog iskustva, nego »novo načelo reda, nov oblik intelektualne interpretacije«.⁵⁰

Na ovom mjestu, ponovno se Cassirer vraća jeziku kao prvom pokušaju povezivanja čovjekovih osjetilnih opažaja, a koji sada zadobiva narednu značajnu funkciju tako što se vezuje uz čovjekov nagon klasificiranja. Tu se Cassirer poziva na Jaspersena koji pravi jasnu razliku između klasifikacije u govoru i klasifikacije u znanosti. Naime, u procesu govora, svrstavanje fenomena i nadijevanje imena biva po principu sličnosti. Njihova svrhovitost nije teorijske, nego praktičke prirode, a njihova teleološka funkcija vremenom se objektivizira u reprezentativnu funkciju (zajednička imena). Za razliku od ovakva načina klasificiranja, princip klasifikacije u znanosti red je i načelo kojeg se

drže znanstveni izrazi. Ovdje je sustav klasificiranja rezultat svjesne stvaralačke aktivnosti koja ne opisuje prirodne činjenice, nego različite fenomene svrstava pod pojmove razreda i opće zakone. U tom smislu, Cassirer tvrdi da se čak ni evolucija ne može shvatiti kao prirodnoznanstvena činjenica, nego jedino kao znanstvena hipoteza te odredbena hipoteza klasificiranja prirodnih pojava i našeg promatranja istih.⁵¹ Bitna razlika u osnovi klasificiranja nije, međutim, isključivo bazirana na temelju razlike između jezika i znanosti, nego je istovremeno i polazište za razumijevanje njihove međusobne zasnovanosti. Prema Cassireru, jezična i rana znanstvena imena jesu rezultat čovjekova prirodnog nagona za klasificiranjem. Na početku svog razvoja i sama se znanost služila postojećom govornom osnovom. Suštinska promjena dogodila se uvođenjem broja, koji od Pitagore postaje polazište za relacijske odnose, čime se otvara novo poglavlje o ljudskoj spoznaji u moderno znanstvenom pogledu, gdje svemir brojeva postaje čista tvorba duha, odnosno biva dio simboličkog svijeta. S Pitagorom i nakon njega, osnovom filozofske i znanstvene misli postaje ne sama činjenica, nego njeno tumačenje. U novijoj znanosti, broj gubi svoju supstancijalnu stvarnost, ali ostaje temelj funkcije ljudske spoznaje unatoč tome što se simbolizam broja po svom tipu bitno razlikuje od logičkog simbolizma. Pozivajući se na moderne teorije (Frege, Russell, Pean, Dedekind), Cassirer konstatira da je broj, gubeći svoju ontološku zasnovanost, zadobio novu moćnu simboliku, toliko neophodnu za znanstvene svrhe, kojom se prevladava razina odijeljenih riječi te se stvaraju članovi koji se razvijaju prema istom planu te očituju »jasan i određen strukturalni zakon«. ⁵² U znanosti kemije, prema Cassireru, ista se transformacija dogodila otkrićem periodičkog sustava elemenata, a u biologiji davanjem značenja pojmovima razreda. Tako, općenito govoreći, povijest znanosti jest povijest neprekidnog intelektualnog procesa stvaranja općih pojmova, zasnovanog na metodologijskom, a ne metafizičkom determinizmu. Načela na kojima se zasniva znanstvena spoznaja »na sebi nose značajku isključivo logičkih zakona jer se iz njih izvedeni zaključci ne odnose na naše zbiljsko iskustvo i na puke prirodne činjenice, nego na naše tumačenje prirode.«⁵³ Time znanstveni rad postaje teoretski, konstruktivan rad, a spontanost i produktivnost središte svih ljudskih aktivnosti koje istodobno označuju prirodne granice ljudskog svijeta.

U »Sažetku i zaključku« *Ogleda o čovjeku*, Cassirer zaključuje da funkcionalno jedinstvo čovjeka, shvaćeno kao koegzistencija suprotnosti, izražava sebe kroz oblike ljudske kulture koje ne povezuje istovjetnost njihove naravi već podudaranje njihovih zadaća. Usprkos podređenosti biološkim pravilima, čovjek prenosi svoje djelo sebi svojstvenim načinom izražavanja. Ta nova sfera ljudske djelatnosti, koja nadživljuje čovjekovu individualnu i prolaznu egzistenciju, unutar sebe nosi temeljnu polarnost ili, drugačije rečeno, napetost između tendencije za održavanjem stabilnih i čvrstih oblika života, s jedne strane, te tendencije rušenja takvog krutog okvira, s druge strane.

46

Usp. Michael Friedman, »Carnap, Cassirer, and Heidegger: The Davos Disputation and Twentieth Century Philosophy«, *European Journal of Philosophy* 10 (2002 3, str. 263–274, str. 268, doi: <https://doi.org/10.1111/1468-0378.00162>).

47

Ibid., str. 269.

48

E. Cassirer, *Ogled o čovjeku*, str. 265.

49

I. Kant, *Kritika čistoga uma*, str. 51.

50

E. Cassirer, *Ogled o čovjeku*, str. 266.

51

Ibid., str. 267.

52

Ibid., str. 270.

53

Ibid., str. 279.

Po pitanju jezika, borba između tradicije i inovacije, »reproduktivnih i kreativnih sila«,⁵⁴ jest neprestana borba jezika da očuva svoje konzervativne snage, tj. stroga pravila unutar ljudske kulture, da bi njome ispunio svoju osnovnu misiju: funkciju komuniciranja. Međutim, sama činjenica da se jezik prenosi na nove generacije govori u prilog tome da se ovdje ne radi o pukoj reprodukciji ranijih oblika, nego o produktivnom stajalištu izraženom u fonetskim i semantičkim promjenama. Individualnost je, po pitanju jezika, prisutna u ograničenoj formi jer ni jedno jezičko stvaralaštvo, ma koliko bilo originalno, nije stvaranje novog jezika, nego kreativnost u korištenju istog. Drugačije, individualnost i inovativnost tipične su za znanstvena djela, iako se u objektiviziranju sadržaja znanosti individualna obilježja gube.

Zaključak

Rad je pokazao Cassirerovo stajalište kojim se putem jezika i znanosti, kao i ostalih simboličkih oblika ljudske kulture (mitom, umjetnošću, religijom) ostvaruje proces »čovjekova progresivnog samooslobađanja«. ⁵⁵ Taj proces uključuje u sebe kako elemenat samo-spoznaje, tako i elemenat samo-stvaranja, zasnovanog na čovjekovoj biti kao *animal symbolicum*. Čovjek se afirmira kao ono ljudsko tek unutar svijeta simbola, kojima nadilazi, s jedne strane, ono vanjsko prirodno, a s druge strane, ono unutrašnje individualno. Tako se simboli javljaju ne kao supstancija, nego kao funkcija konceptualizacije, ne kao odraz, nego kao davanje značenja vanjskom i unutrašnjem svijetu. Ovaj se proces samooslobađanja, međutim, pokazuje istovremeno i kao proces čovjekova orobljavanja zatvorenošću u jednu umjetno stvorenu tvorevinu svemira simbola u kojoj je čovjek izoliran od onog prirodnog, ekskluzivnošću komuniciranja sa samim sobom. Takvo ograničenje nosi obilježje kako spoznajne ograničenosti, tako i emocionalne neispoljivosti u njenom izvornom obliku. Drugim riječima, kada se radi o znanosti, ograničenost se ispoljava u mogućnosti potvrđivanja izvjesnosti postojanja danog svijeta (van svemira simbola), a u jezičkom smislu u njegovoj mogućnosti »adekvatnog« komuniciranja s prirodnim vanjskim te iracionalnim unutarnjim svijetom. Iako Cassirer inzistira na tome da uloga jezika nije u izražavanju, nego u funkciji, pitanje veze, primjera radi, između predmeta i imena ostaje otvoreno.

Funkcija simbola, shvaćena u Cassirerovu određenju čovjeka kao simboličkog bića, opravdava njenu neminovnost za razumijevanje čovjeka, ali u širem smislu ne iscrpljuje totalitet ljudskog, shvaćenog u smislu »metafizičkog dualizma« duh–tijelo. Nadilaženje jaza između ta dva obilježja čovjeka ne mora se postići isključivo njihovim prelaskom jednog u drugi putem funkcije (koja je ipak i sama konceptualna), nego priznanjem nemogućnosti nadilaženja njihove različitosti zbog samog nedostatka ljudskih mehanizama za njihovo nadilaženje. Drugim riječima, Cassirerova antropološka teorija afirmira ljudsko u smislu čovjeka kao *animal symbolicum*, ali ne čovjeka u njegovoj višedimenzionalnoj mnogostrukosti.

Hasnija Ilazi

The Affirmation of Humane by Symbolic Forms

Cassirer on Language and Science

Abstract

In his philosophy of culture, Cassirer refused to understand the human being as homo faber, and he partially accepted to understand the human being as animal rationale. The essence of the human being is composed of his creational acts, and he is creating culture by the way of symbolic forms. The paper will present Cassirer's theory of symbols as the basis for differentiating human nature from the nature of other living beings, and the base of human existence as the communication in the social surrounding. The human being as a symbolic animal will be elaborated through a relation between language and science, as well as tradition and innovation in the dynamic process of creating culture. Because the paper is presenting an anthropological review of the rule of the symbol in confirming the essence of human being, the goal was to point at the (lack of) rational mechanisms of symbols for manifesting the irrational human nature.

Key words

culture, symbolic forms, language, science, human